

ეგვიპტის
მითოლოგიის
ლექსიკონი

უაკ(UDC)292(620)

ე146

„ეგვიპტური მითოლოგიის ლექსიკონი“ მომზადდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასირიოლოგიის კათედრაზე როგორც დამხმარე სახელმძღვანელო. ლექსიკონი პირველად გამოდის ქართულ ენაზე და მასში თავმოყრილია ეგვიპტურ ღვთაებათა ძირითადი ნაწილი.

იგი განკუთვნილია ასირიოლოგიის, აღმოსავლეთმცოდნეობისა და, ზოგადად, ჰუმანიტარული განყოფილების სტუდენტებისათვის, ასევე ამ სამყაროთი დაინტერესებული ნებისმიერი მკითხველისთვის.

შეადგინა	ნინო სამსონიამ
რედაქტორი	აკად. გრიგოლ გიორგაძე
რეცენზენტები:	პროფ. ჯ. შარაშენიძე დოც. ე. ასტანაიშვილი

ლექსიკონის შედგენაში მონაწილეობა მიიღეს თსუ აღმოსავლეთმცოდნეობის ფაკულტეტის ასირიოლოგიის კათედრის ასპირანტებმა: ნათია ჩუბინიძემ, სალომე სანიკიძემ და ნინო შაყელაძემ.

© თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, 2005

ISBN 99940-38-93-1

შესავალი

ძველი ეგვიპტის მითოლოგიის ძირითად წყაროდ რელიგიური ტექსტები გვევლინება, როგორცაა ღვთაებებისადმი მიძღვნილი ჰიმნები და ლოცვები. მათ შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „პირამიდების ტექსტები“. ეს არის უძველესი სულის მოსახსენიებელი ტექსტები, რომლებიც ამოტვიფრულია ძველი სამეფოს (ძვ.წ. XXVIII-XXIII სს.) V-VI დინასტიების ფარაონთა პირამიდების კედლებზე, ასევე, შუა სამეფოს ეპოქის (ძვ.წ. XXI-XVIII სს.) სარკოფაგებზე შემონახული ე.წ. „სარკოფაგების ტექსტები“. აღსანიშნავია „მიცვალებულთა წიგნიც“, რომელიც წარმოადგენს სულის მოსახსენიებელი ლოცვების კრებულს და მოიცავს პერიოდს ახალი სამეფოს დროიდან (ძვ.წ. XVI-XI სს.) ძველი ეგვიპტის ისტორიის დასასრულამდე.

ეგვიპტური მითოლოგიის უმნიშვნელოვანესი წყაროა, აგრეთვე, ანტიკურ ავტორთა შრომები. მათგან აღსანიშნავია ჰეროდოტე (ძვ.წ. V ს.), რომელმაც იმოგზაურა და აღწერა ეგვიპტე და პლუტარქე (ძვ.წ. II-III ს.), რომელმაც დაგვიტოვა ნაშრომი „ისიდასა და ოსირისზე“.

ეგვიპტური მითოლოგია შეიქმნა ეგვიპტის სახელმწიფოს ჩამოყალიბებამდე. ის ძვ.წ. VI-IV ათასწლეულებიდან იღებს სათავეს. ეგვიპტის თითოეულ მხარეში (ნომში) გაჩნდა საკუთარი ჰანთონი და კულტი, რაც განსახიერებელი იყო ქვებში, ხეებში, ჩიტებში, გველებში და ა.შ. თითოეული ნომიც პერსონიფიცირებული იყო გარკვეულ ღვთაებასათან. მოგვიანებით, ადგილობრივი ღვთაებები დაჯგუფდნენ ტრიადებად, რომლის სათავეშიც იდგა ღმერთი – ღებოურგი. ისინი ითვლებოდნენ ნომის მფარველებად, რომელთა გარშემოც იქმნებოდა მითოლოგიურ თქმულებათა ციკ-

ლები. ქალღმერთებს, როგორც წესი, ჰქონდათ დედა ქალღმერთის ფუნქციები.

ეგვიპტელებს ზეცა წარმოედგინათ ძროხად, რომლის ტანი ვარსკვლავებით იყო მოჭედული. მას, ასევე, განასახიერებდნენ ქალღმერთ ნუტის სახით, რომელიც გადმოხრილი იყო მიწისაკენ და ხელის და ფეხის წვერებით ეხებოდა მას. არსებობდა წარმოდგენები, თითქოს ცა იყო ზეციური ნილოსი, რომელზედაც დღისით მზე დაცურავდა, ხოლო ღამით მიწისქვეშა ნილოსზე აგრძელებდა თავის გზას. მიწის განსახიერებად ზოგიერთ ნომში გვევლინება ღვთაება გები, ზოგან კი – აკერი. ნილოსი, რომელიც მიწაზე მოედინებოდა, წარმოდგენილი იყო ღვთაება ჰაპის სახით.

ეგვიპტელთა წარმოდგენით, თვით ნილოსიც დასახლებული იყო კეთილი და ბოროტი ღვთაებებით. ისინი ცხოველების სახით გამოისახებოდნენ: ნიანგების, ჰიპოპოტამების, ბაყაყების, მორიელების, გველების და ა.შ. მოსავლიანობას განაგებდა ქალღმერთი რენენუტეტი, ხოლო ყურძნის მოსავალი დამოკიდებული იყო ვაზის ღმერთ შაიზე.

ეგვიპტურ მითოლოგიაში გადამწყვეტ როლს თამაშობდა წარმოდგენები საიქიო სამყაროზე – სიცოცხლის გაგრძელებაზე სიკვდილის შემდეგ, რომლის უმთავრესი პირობა იყო გვამის შენახვა. ამას უკავშირდებოდა მუმიფიცირება. ადამიანის არსი მოიაზრებოდა სხეულის, სულის (კა, ბა – თუმცა „სული“ არ არის ზუსტი განმარტება), სახელის, აჩრდილის მთლიანობად. სულს, რომელიც მიემგზავრებოდა მიწისქვეშა სამყაროში, მრავალი დაბრკოლება ხვდებოდა. მას ელოებოდნენ ყოვლისშემძლე ურჩხულები, რომელთაგანაც თავის დაღწევა შესაძლებელი იყო მხოლოდ განსაკუთრებული შელოცვების წყალობით. ოსირისი განაგებდა საიქიო სამსჯავროს, სადაც წონიდან გარდაცვლილის გულს. სასწორის ერთ მხარეს სიმართლის ქალღმერთი მათი იდგა, ხოლო მეორე მხარეს – ურჩხული ამტი. გამართლებულ სულს განაწესებდნენ იარუს ველებზე საცხოვრებლად.

ეგვიპტური მითოლოგიისთვის სახასიათოა ცხოველების გაღმერთება. ცხოველებში განსახიერებული ღვთაებები თავდაპირ-

ველად ითვლებოდნენ ნადირობის მფარველებად. ზოგიერთი მათგანი კი მეცხოველეობის მფარველი გახდა. ზოგიერთ ცხოველში ხდებოდა რამდენიმე ღვთაების განსახიერება. ესენი იყვნენ საპატითო ცხოველები – ხარი (აპისი, მნევისი, ბუხისი, ბატა), ძროხა (ისიდა, ხატორი), ცხვარი (ამონი, ხნუმი), ლომი (ტეფნუტი, სესმეტი, ხატორი) და ა.შ. მოგვიანებით მოხდა ამ ღვთაებათა ანთროპომორფიზაცია, თუმცა მათ ზოომორფული ნიშნები მაინც შემორჩათ. ხარად და ძროხად წარმოდგენილ ღმერთებს თაყვანს სცემდნენ ბევრ ნომში. მემფისში, და შემდეგ მთელ ეგვიპტეში, შავი ხარი თეთრი ლაქებით ითვლებოდა აპისის განსახიერებად. გველში განსახიერებული იყო როგორც კეთილი, ისე ბოროტი ღვთაებები. აპობი – უზარმაზარი გველი – ითვლებოდა რას მტრად და წარმოადგენდა ბოროტებას და სიბნელეს, ხოლო გველი რენენუტეტი იყო ნაყოფიერების და სიკეთის განსახიერება.

ძველი ეგვიპტის სახელმწიფოს განვითარებასთან ერთად იცვლებოდა მისი მითოლოგიური წარმოდგენებიც. ადგილობრივი კულტები ინარჩუნებდა თავიანთ მნიშვნელობას. ზოგიერთი ღვთაების თაყვანისცემა კი გასცდა საკუთარი ნომის საზღვრებს და ზოგადეგვიპტური ხასიათი შეიძინა. მაგალითად, ძველი სამეფოს V დინასტიის დროს ეგვიპტის უზენაესი ღვთაება ხდება რა, რომლის საკულტო ცენტრიც თავდაპირველად ქ. ჰელიოპოლისი იყო. შუა სამეფოს, განსაკუთრებით, ახალი სამეფოს XVIII (თებეს) დინასტიის დროს უზენაესი ღვთაებაა ამონი – ასევე მზის ღმერთი. ახალი რელიგიური და პოლიტიკური ცენტრების აღმოცენებას, ასევე, საღვთისმეტყველო აზროვნების განვითარებას თან სდევდა შერწყმის პროცესი – ღმერთების სინკრეტიზაცია. მაგალითად, ამონს ერწყმოდა რა, მონტუ, პტახი, ხორი, რას – ატუმი, ხორი, ამონი, ოსირისი, პტახი და ა.შ. სინკრეტიზმი ეგვიპტური რელიგიის უმნიშვნელოვანესი მახასიათებელია.

ეგვიპტურ მითოლოგიაში შეიძლება გამოვყოთ მითების რამდენიმე ძირითადი ციკლი. ესენია: მითების ციკლი სამყაროს შექმნაზე, მზის ღვთაებებზე და ოსირისზე.

ეგვიპტელებს თავდაპირველად სამყარო წარმოედგინათ ქაოსის სახით. ეს იყო პირველყოფილი წყლის ქაოსი – ნუნი. მისგან

წარმოიშვნენ ღმერთები, რომელთაც შექმნეს მიწა, ცა, ხალხი, ცხოველები, მცენარეები. პირველი ღმერთი, რომელიც დემიურგის როლში გვევლინება, არის მზე. ერთ-ერთ მითში ნათქვამია, რომ წყლისგან წარმოიშვა პატარა გორაკი, რომელზედაც გაიფურჩქნა ლოტოსის ყვავილი, საიდანაც იშვა ბავშვი მზე. სხვა მითებში მზის დაბადება უკავშირდება კვერცხს, რომელიც ამავე გორაკზე დადო უცხო ფრინველმა. არსებობდა მითოსური წარმოდგენა მზეზე, როგორც ხბოზე, რომელიც შვა უზარმაზარმა ძროხამ – ცამ. აქედან მომდინარეობს წარმოდგენები ზეცის ქალღმერთზე, რომელიც დილით ბადებს მზეს, ხოლო საღამოთი ყლაპავს მას, რათა დილით თავიდან შვას.

ზოგიერთ მითში ღმერთთა წინაპრებად ვხვდებით მამრობით ღვთაებებს. ქ. ჰელიოპოლისის მითის მიხედვით, ატუმი, რომელიც იშვა ქაოსიდან (ნუნდან), თვითონვე ინაყოფიერებს თავს. ის ყლაპავს საკუთარ თესლს და შობს (ამოაფურთხებს) პირველ ღმერთებს. ესენია: შუ და ტეფნუტი (ჰაერი და სისველე), მათ კი შექმნეს მომდევნო წყვილი გები და ნუტი (ცა და დედამიწა), რომელთაც შვეს ოსირისი, ისიდა, სეტი და ნეფტიდა. ეს ღმერთები შეადგენენ ჰელიოპოლისის ენეადას (ცხრა ღვთაება), რომელიც აღიარებული იყო ეგვიპტის მთელ ტერიტორიაზე და უცვლელად გვხვდებიან რელიგიურ ტექსტებში. ენეადის ღმერთები ითვლებოდნენ ეგვიპტის პირველ მეფეებად.

ქ. მემფისის შესაქმის მითში დემიურგად გვევლინება ადგილობრივი ღმერთი პტახი, რომელიც ქმნის პირველ რვა ღმერთს. პტახმა ჩაიფიქრა მათი შექმნა და უწოდა სახელები. მან შექმნა სამყარო „ენით და გულით“, ე.ი. აზრით და სიტყვით. მემფისის კოსმოგონიის მიხედვით, ასე შეიქმნა ცა და მიწა, ხალხი, ცხოველები, მცენარეები, ქალაქები, ტაძრები, ხელოვნება, დაწესდა ღმერთთა კულტები. ამ მითის მიხედვით, პტახი შეძკულა ყველა სამეფო ატრიბუტით.

ახალი სამეფოს დროს, თებეს XVIII დინასტიის (ძვ.წ. XVI-XIV სს.) აღზევებასთან ერთად, დემიურგად დასახელებულია ამონი, რომელიც შერწყმულია რასთან. ამონ-რა იწოდებოდა ყველა

ღმერთის მეფედ. ამონთან გაიგივებული იყო ფარაონიც, რომელიც ითვლებოდა მის ძედ.

სამყაროს შექმნის მითებს მჭიდროდ უკავშირდება მითები მზის ღმერთებზე. სოლარული მითები წარმოდგენილი იყო ორ ფკუფად. პირველი, შედარებით ძველი, დაფუძნებული იყო წელიწადის დროთა ცვალებადობაზე, ხოლო მეორე – მზის ბრძოლაზე წყვილთან, ანუ ბოროტებასთან. ბოროტებას განასახიერებდნენ სხვადასხვა ურჩხულები, განსაკუთრებით კი გველი. გვალვის მომტანი უდაბნოს ქარების ჩადგომას და მცენარეების გაცოცხლებას უკავშირდება მითი მზის თვალის – რას შვილის – ქალღმერთ ტეფნუტის დაბრუნებას. ტეფნუტი, რომელიც ეჩხუბა რას, ლომად იქცა და გადაიხვეწა ნუბიაში. ეგვიპტეში გვალვები დაიწყო. რა ნუბიაში აგზავნის შუს და თოტს. მათ ცეკვით და სიმღერით უნდა შეექციათ ტეფნუტი და დაებრუნებინათ მამასთან ეგვიპტეში. დაბრუნებული ტეფნუტი ცოლად მიჰყვება თავის ძმას – შუს. რას საყვარელი შვილის დაბრუნება ეგვიპტეში დღესასწაულით აღინიშნებოდა. ეს მოვლენა ეგვიპტურ კალენდარში ნილოსის აღიდეგის დღედ იწოდებოდა. წელიწადის ყველაზე გვალვიან პერიოდში ითვლებოდა, რომ მზის ღმერთი სჯიდა ხალხს. ამ წარმოდგენებს უკავშირდება ხალხის დასჯის მითი რას ბრძანებით. მითის მიხედვით, როდესაც რა დაბერდა, ხალხმა შეწყვიტა მისი თაყვანისცემა. რამ შეკრიბა სამსჯავრო ნუნის მეთაურობით, სადაც მიიღეს გადაწყვეტილება ხალხის დასჯისა. განაჩენი სისრულეში რას შვილმა ხატორმა მოიყვანა. ხატორი ისე გაერთო ხალხის სისხლის სმით, რომ რამ მისი შეჩერება გადაწყვიტა. იგი მოტყუებით დაათვრეს წითელი ლუდით, დაამინეს და ასე დაავიწყეს შურისძიება, ხოლო რა დაუბრუნდა ზეცას და განაგრძო სამყაროს მართვა.

წელიწადის იმ პერიოდს, როდესაც მზის ძალა სუსტდება და სიცხე კლებულობს, უკავშირდება მითი რაზე და გველზე. რას გველი ისიდამ გაუგზავნა, რადგან სურდა რას საიდუმლო სახელის გაგება (ეგვიპტელთა რწმენით, სახელის ცოდნა მისი მფლობელის დამორჩილებასაც ნიშნავდა). რა გველმა დაკბინა. მისი განკურნება მხოლოდ ისიდას შეეძლო, რადგან მხოლოდ მან

იცოდა შელოცვა გველის ნაკბენზე. ისიღამ ჯილდოდ რას საიდუმლო სახელის გამხელა მოსთხოვა. რამ პირობა შეასრულა, რის შემდეგაც ისიღამ იგი განკურნა. მზისა და წვევდიადის ბრძოლა მრავალ მითშია გადმოცემული. რას ყველაზე სასტიკ მტრად უზარმაზარი გველი აპოპი გვევლინება, რომელიც მიწისქვეშეთის მბრძანებელია. მითი მოგვითხრობს, რომ რა ყოველ დღით დასეირნობს ზეციურ ნილოსზე თავისი ნავით, რათა გაანათოს ქვეყანა. ღამით კი მოგზაურობას აგრძელებს მიწისქვეშა ნილოსზე, სადაც მას ელობება უზარმაზარი გველი აპოპი. ამ ბრძოლაში რა ყოველთვის გამარჯვებული რჩება და აგრძელებს თავის გზას, რათა კვლავ მოჰფინოს ნათელი სამყაროს.

სოლარულ მითებს მიეკუთვნება მითი ბეჰდეტელ ზორზე, რომელიც რას შვილია. ამ მითში ზორი გვევლინება თავად რად, როგორც სინკრეტული ღვთაება რა-ჰარახუტი (სიტყ. „ორივე ჰორიზონტის ზორი“). მითში მოთხრობილია, თუ როგორ ხოცავს ზორი რას ყველა მტერს, რომლებიც მას ნილოსზე მოგზაურობისას ელობებიან ნიანგებისა და ჰიპობოტამების სახით. ამ მითში ბეჰდეტელ ზორს უერთდება ზორი – ისიღას შვილიც. ისინი ფეხდაფეხ მისდევენ მტრებს, ანადგურებენ სეტსაც, რომელიც ყველა ურჩხულის განსახიერება იყო. მითის წარმოშობა უნდა უკავშირდებოდეს სპილენძის დამუშავების დასაწყისს ეგვიპტეში (ერთ-ერთი ტექსტის მიხედვით, ზორმა ნიანგი მოკლა ჰარპუნით, რომელიც დამზადებული იყო ისიღას მიერ ბოძებული სპილენძის ზოდისაგან). იმ პერიოდში, როდესაც ხდებოდა ძველ-ეგვიპტური სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, ზორის გამარჯვება ქვეყნის გაერთიანებისათვის ბრძოლაში ზემო ეგვიპტის გამარჯვების ინტერპრეტაციად შეიძლება ჩაითვალოს. ამგვარად, ზორი სამეფო ძალაუფლების მფარველ ღვთაებად იქცა.

ეგვიპტური მითების მესამე ძირითადი ციკლი უკავშირდება ოსირისს, რაც მჭიდრო კავშირშია მიწათმოქმედების განვითარებასთან ეგვიპტეში. ოსირისი ბუნების მამოძრავებელი ძალების ღმერთია, რომელიც აღმოაცენებს მცენარეებს. „მიცვალებულთა წიგნში“ იგი იწოდება მარცვლად, ხოლო „პირამიდების ტექსტებში“ მოიხსენიება როგორც გაზი. ოსირისი, რომელიც განაგებდა

ეგვიპტეს, მოკლა მისმა უმცროსმა ძმამ სეტმა. ისიღამ და ზორმა მოახერხეს სეტის დამარცხება და გააცოცხლეს ოსირისი, თუმცა ოსირისმა აღარ ინება მიწაზე დარჩენა. თავისი კვერთხი ზორს გადასცა, თვითონ კი საიქიოს მბრძანებელი გახდა. ჯერ კიდევ ძველი სამეფოს დროიდან ცოცხალი ფარაონები ითვლებოდნენ ზორის მსახურებად, ხოლო გარდაცვლილები გაიგივებულნი იყვნენ ოსირისთან. შუა სამეფოს დროიდან კი ოსირისთან აიგივებდნენ არა მარტო ფარაონს, არამედ ყველა გარდაცვლილს. „ოსირისი“ იწერებოდა გარდაცვლილის სახელის წინ.

ზამთრის ბოლოს და გაზაფხულის დამდეგს ეგვიპტეში იმართებოდა ოსირისის მისტერიები. ქურუმები განასახიერებდნენ ისიღას და ნეფტიდას, რომლებიც ეძებდნენ, დასტიროდნენ და კრძალავდნენ ოსირისს. შემდეგ იწყებოდა ზორის და სეტის ბრძოლის ინსცენირება. ადრე ღინასტიურ პერიოდში ზეიმი მთავრდებოდა ორი ჯგუფის ბრძოლით – ერთნი განასახიერებდნენ ზაფხულს, მეორენი კი – ზამთარს. გამარჯვება ყოველთვის ზაფხულს რჩებოდა. ქვეყნის გაერთიანების შემდეგ, ოსირისის მისტერიების სახითი შეიცვალა. ამჯერად ერთმანეთს ებრძოდნენ ზემო და ქვემო ეგვიპტის ჯგუფები. გამარჯვებული ყოველთვის ზემო ეგვიპტე გამოდიოდა. ოსირისის მისტერიების დროს, ასევე ხდებოდა ფარაონის კორონაციის დრამატიზაცია. მისტერიის დროს ახალ-გაზრდა ფარაონი წარმოდგენილი იყო ზორის (ისიღას შვილის) როლში, ხოლო გარდაცვლილი – ტახტზე მჯდომი ოსირისისა.

წარმოდგენები ოსირისზე, როგორც ნაყოფიერების ღმერთზე, გადავიდა ფარაონზეც. მას მიეწერებოდა მაგიური ძალა, რაც განაპირობებდა ქვეყნის მოსავლიანობას. ოსირისის კულტთან ერთად ფართოდ გავრცელდა ისიღას კულტიც. ბერძნულ-რომაულ პერიოდში ისიღა გახდა მთელი ეგვიპტის უზენაესი ღმერთი-ქალღმერთი, რომლის კულტიც გასცდა ეგვიპტის საზღვრებს.

ძველი ეგვიპტის მითოლოგიური წარმოდგენები ასახულია მის ხელოვნებაში, არქიტექტურასა და ლიტერატურაში. იმ წარმოდგენით, რომ გარდაცვლილს უნდა ჰქონოდა თავისი სამკვიდრო, იგებოდა პირამიდები და მასტაბები. სამარხები და ტაძრები დამშვენებული იყო რელიეფებით, რომლებიც ასახავდნენ მითოლო-

